

DİYALOGTA YENİ KONSEPT DEĞİŞİKLİĞİ: “MEDENİYETLER İTTİFAKI”

Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ
Cumhuriyet Üniversitesi
ilahiyat Fakültesi

Abstract *In our lifetime we could speak about a clash exercising itself not among civilizations but through them. How is it possible to resist a structure produced by colonial powers on the base of clash? The unique way of accessing this aim is to comprehend the structure of western thinking, to decode its weak points and propose alternative projects. If we are capable of decoding its weakness and dilemmas, we would be considered a might prospective civilization not just for Muslim World but also for the West. In spite of the limitations and flaws of Muslim world, it is still in a position to present to humanity highly esteemed values such as tolerance, transparency, etc. Our aim is not to imitate the West nor to claim an alternative to the West. Ours is merely freedom of civilization. Nowadays we are very much in need of intellectuals feeding themselves with their own culture and also familiar with others.*

Anahtar Kavramlar: Dialogue, Alliance of Civilizations, Islamofobia, the other, freedom of civilizations.

İlâhî dinlerin temel amacı, insana mutluluk sunmaktır. Hz. Âdem'den son Peygamber Hz. Muhammed'e kadar gönderilen ilâhî dinlerin ortak adı: “İslâm”dır. İslâm kelimesinin anlamlarından biri de ‘barış’tır. Allah’ın en güzel isimleri arasında yer alan ve barış anlamına gelen es-Selâm ismi de bu anlamı pekiştirir. Allah’ın barış olduğunu ve barışa özlemimizin Allah’a özlemiden başka bir şey olmadığını bilen bir kimse, barış ve kardeşliğin yegâne temsilciliğini yapar. Dolayısıyla, ilahî dinlerin özünde çatışma değil, barış vardır. Hiçbir din, otantik açıdan, özünde, çatışmayı barındırmaz. Örneğin, Hindular kutsal kabul ettikleri Ganj nehrinin çevresinde gezerken birbirleriyle karşılaştıkları zaman barış anlamına gelen *şanti*, *şanti* derler; Museviler birbirleriyle karşılaştıkları zaman *şalom*, *şalom* derler; müslümanlar da birbirleriyle karşılaştıkları zaman *selam*, *selam* derler.¹

Geçmişte insanlık tarihinde yaşanmış olan çatışmaların bir kısmı din adına ya da dini farklılık adına yapılmıştır. Tarihte değişik din mensupları arasında görülen savaşlar, inançlardaki farklılıklardan dolayı değil, daha çok; askeri, siyasi ve ekonomik çıkarlar uğruna gösterilen çabalardan kaynaklanmıştır. Hâlbuki insanlığın mutluluğunu ve barışı amaçlayan ilâhî dinler, bu tür çatışmaların sebebi

---

¹ Nasr, Seyyid Hüseyin, *İslâm'ın Kalbi*, İstanbul, 2002, s. 126–127.

olmamalıdır. Bütün din mensupları *kültürel* ve *dini çoğulculuk* adına bir arada barış içinde yaşayabilmelidirler.

Yaşadığımız yüzyılda küreselleşme politikalarının hızlandırıcısı durumunda olan iletişim devrimi, zaman-mekân mesafelerini ortadan kaldırarak dünyayı *'küçük bir köy'* haline getirmekle kalmadı, adeta ulusların *'mahremiyet'* alanlarını deşifre etti. Bu sebeple, küreselleşmenin, yereli yutucu ve tek tipleştirici işlevi karşısında, özünde, *'çoğulculuk'* düşüncesi yer alan demokrasi kültürü sayesinde, farklı kültür dokuları ve inanç toplulukları arasında bir arada yaşamının ortak formülü etrafında zihni çabaların yoğunlaştırılması bir zorunluluk haline gelmiştir. Son yıllarda farklı din mensupları arasında *"dinler arası diyalog"*, *"çokkültürlülük"*, *"medeniyetler arası ittifak"* ve *"dini çoğulculuk"* gibi konu ve kavramların tartışmaya açılması, bunun en açık örneklerdir.

O halde yaşadığımız ülkelerde *'dini çoğulculuk'* fikrine nasıl bakmalıyız? Bunun ortak buluşma zemini yok mudur?

Dini çoğulculuğu *"İbrahimi"* diye nitelendirilen ve temeli vahye dayanan dinlerle sınırlı tutarak, kısmî bir çoğulculuktan bahsetmek mümkündür.² Bütün ilâhî dinlerde *'mihver'* bir konumda bulunan Hz. İbrahim Peygamber; Yahudilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlıkta ortak birleştirici bir değer hükmündedir. Dolayısıyla *"İbrahîmî-din"* kavramı, *"Allah'ın birliği ve ibadetin sadece O'na yapılması gerektiği"* anlayışını temsil eder.³ Semâvî dinlerin ortak buluşma noktası, birlik inanç ve düşüncesini içeren *'tevhid'*dir. Bu ilke Kur'an'da bütün semavi din mensuplarına birlik çağrısında şöyle geçmektedir: *"Ey Kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin.."*⁴ Kur'an'ın bu birlik çağrısı, Yahudi ve Hıristiyan bütün semavî din mensuplarına yöneliktir. Hiç kuşkusuz barışı simgeleyen bu çağrının özünde, *"Allah'ı birlemek ve sadece O'na ibadet etmek"* vardır.⁵

Türk-İslam Dünyasının ünlü mütekellimi *Ebû Hanîfe* (ö. 150/767) *"din"* kavramını, ahkâmın değişmez temelleri olan *inanç sistemi* manasında kullanır. Bundan dolayı peygamberler muhtelif dinlere mensup değillerdir. Allah bütün peygamberlere tevhid (Allah'ın birliği) demek olan dinin ikamesini, dinleri tek bir din kıldığı için de ayrılmamalarını emretmiştir: *"O size dinden Nuh'a emrettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya emrettiğimizi, dini doğru tutun ve ondan ayrılığa düşmeyin diye kanun yaptı."*⁶ Yani, Allah'ın dini değiştirilemez. O

² Özcan, Hanefî, *Mâtürîdî'de Dini Çoğulculuk*, İstanbul, 1995, s. 19.

³ bk. Mâtürîdî, Ebû Mansûr, *Kitâbu't-Tevhîd*, (thk. Fethullah Huleyf), Beyrut, 1979, s. 94-95, 213; krş. Özcan, *Dini Çoğulculuk*, s. 22.

⁴ Kur'an-ı Kerim, 3 Âl-i İmrân 64.

⁵ İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail, *M. Tefsîru İbn Kesir*, (thk. M. Ali es-Sabunî), Beyrut, 1981, I, 289.

⁶ bk. Kur'an-ı Kerim, 42 eş-Şûra 13; 21 el-Enbiyâ 25; 30 er-Rûm 30.

halde, *din sâbit, ahkâm değişkendir*.⁷ Ebû Hanife'nin iyi bir izleyicisi olan Semerkand'lı *Mâtürîdî* (ö. 333/944) de aynı görüşü paylaşır.⁸ Her iki düşünürün bu dışa açıklık (inklusivizm) politikası, “*kısmî çoğulculuk*” yolunda atılmış önemli bir adımdır. Çünkü kapsayıcı bir tutum ya da dışa açıklık ortaya konmadan “*çoğulcu*” olmak mümkün değildir.⁹ Türk-İslam Dünyasının semasında parlayan iki yıldızı Ebû Hanife ve *Mâtürîdî*'nin İslam yorumu ve semavî dinlere bakışı, hem aynı dine inanan ve İslam'ın farklı yorumlarını benimseyen Müslüman akımlar arasında ve hem de dinler-arası ilişkilerin kurulmasında bir yumuşama noktası oluşturabilir. Bu duygusal yaklaşıma her ne kadar “*kendi dinleri-inançları dışında kurtuluş yolu yoktur*” gibi mutlakıyetçi bir doğmayı ortadan kaldırmasa bile, en azından “*teocentric/Tanrı merkezli*” bir bakış açısı ile küresel ölçekte dünyayı tehdit eden yaşamsal sorunlara hep birlikte çözüm önerileri geliştirmek mümkündür.

Bu sebeple tarihsel tecrübeye bir arada yaşama kültürünü ortaya koymuş olan Müslümanlar hiçbir zaman, medeniyetler arası çatışma düşüncesini akıllarından bile geçirmezler. İslam, farklı kültürlerin bir arada yaşamasından yana bir rahatsızlık duymaz. Aksi bir düşünce, olsa olsa şizofrenik ruh hali yaşayan kimselerden sâdir olabilir. Amerikalı siyaset bilimci ve Harvard Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Başkanı Samuel Huntington'un, 1996 yılında kaleme aldığı *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması* adlı kitabında 21. yüzyılın savaşlarının, “*medeniyetler arasında bir savaş*” olacağını ileri sürmüş ve savaşın taraflarını da, “*Hilal ve Haç*” simgeleriyle tanımlamıştı. Ona göre bu savaş, dinler arasında değil, İslam ve Hristiyan medeniyetleri arasında geçecekti. Ünlü oryantalist *Bernard Lewis* ise, *Huntington*'un aksine, genel manada “*medeniyetler çatışması değil, asıl medeniyet içi çatışmalar yaşanacak, İslam kendi içinde çatışacaktır*” iddiasını ortaya atmıştı. Özellikle gerek *medeniyetler çatışması* ve gerekse medeniyet içi çatışmalar tezini ortaya atan kimselerin stratejilerinin arka planında, İslam dünyası üzerinde hem fiziksel ve hem de fikri planda yeni sömürü projeleri yatmaktadır. Maalesef bu sömürü projesinin altında yatan gerçek, “*enerji koridorlarını*” ele geçirme savaşlarıdır. Masa başında komplocu bir mantıkla üretilen bu projeler, 11 Eylül (2001) olaylarıyla birlikte İslam Dünyası üzerinde uygulama alanına konmuştur. Genellemeler yapılarak “*hiçbir Müslüman terörist değildir, ama terör yapan herkes müslümandır*” gibi bir mantıkla gerek Irak ve gerekse Afganistan işgal edilmiştir. Amaç, güçlenen Asya'ya karşı enerji koridorlarını kontrol altına almak ve körfez petrollerini yönetmektir.

⁷ Ebû Hanife, Nu'man b. Sâbit, “*el-Âlim ve'l-Müteallim*”, (İmâm-ı Azam'ın Beş Eseri içinde), çev. Mustafa Öz, İstanbul, 1981, s. 16.

⁸ *Mâtürîdî, Kitâbu't-Tevhîd*, s. 71, 94-95, 235, 377, 401.

⁹ Özcan, *Mâtürîdîde Dini Çoğulculuk*, s. 23.

Medeniyetler arasında bir rekabet mücadelesi olabilir ama bir çatışma olamaz ve olmamalıdır da. Çünkü çatışma ve mücadele arasında ontolojik anlamda farklılıklar vardır. Eğer Kur'an'da anlatılan “te'aruf sosyolojisi”¹⁰ söyleminden hareket edersek, bir Müslüman olarak her zaman çoğulculuktan yana bir tavır sergilememiz bu durumu kaçınılmaz kılar. Bunun içinde farklı din, mezhep ya da etnik kökene mensup insanlar olabilir. Hele dil ve etnik farklılık, Allah'ın bir yasasıdır.¹¹ Teolojik açıdan dil ve etnik farklılıklarından dolayı insanları tahkir etmek ya da karalamak, Allah'ın herhangi bir ayetine karşı çıkmakla sonuç bakımından eş değerdir. Dolayısıyla etnisite, toplumlar arasında asla çatışma nedeni değil, birbirlerini tanımalarında önemli bir belirleyicidir.

Tarihte Yahudilerle, Hıristiyanlar arasında din savaşları, yine uzun yıllar Hıristiyanların kendi içinde mezhep savaşları -ki 30 yıl savaşları buna örnektir- kanlı bir şekilde yaşanmıştır. Bir din ya da Hıristiyan bir mezhep diğer mezhebin yorumunu meşru görmediği için ötekileştirdiği din ya da mezhep mensuplarına ya savaş açmış ya doğup büyüdükleri topraklarından sürmüş ya da zorla mülteci konumuna getirmiştir. Bugün Azerbaycan'ın dağlık Karabağ'da Ermenilerin yaptıkları işgal ve soy kırım da bundan farklı değildir. Er veya geç bu haksızlık düzeltilecek kardeş Azerbaycan toprağı Karabağ, Ermeni işgalinden kurtarılacaktır. İslam tarihine dönüp baktığımız zaman Batı'da olduğu gibi ne aynı dine inanan ne de ayrı mezhebe mensup olan Müslümanlar arasında din ve mezhep kaynaklı bir çatışma olmuştur. Eğer olmuşsa bunun sebebi din ya da mezhep farklılığından dolayı değil, *siyasi ve ekonomik nedenlere* bağlı olarak gerçekleşmiştir. Hele hele İslam toplumlarında Batı'da yaşandığı gibi mezhepler arası bir çatışma yaşanmamış, mezhep farklılıkları rahmet ve zenginlik kaynağı olarak görülmüştür. Hatta İslam, normal savaş hukukunun içinde bile Ehl-i kitap dediğimiz din mensuplarına birlikte yaşam hakkı tanımakla kalmamış, savaş şartlarında ele geçirilen Hindistan'daki Budist vb. gibi inanç mensuplarını da Ehl-i Kitap kapsamında değerlendirerek tarihte birlikte yaşama tecrübesi ortaya koymuştur. Ancak İslam, saldırganlara karşı kendini savunma hakkı vermiştir.¹²

İslâm'a göre insan hayatı kutsaldır İnsan hayatına büyük değer veren İslâm dini, haksız yere bir kişiyi öldürmeyi tüm insanlığı öldürmekle eşit tutmuş; bir insanın canını kurtarmayı da, bütün insanların hayatlarını kurtarmaya denk saymıştır. Bu husus Kur'an'da şöyle geçmektedir: “*Kim, bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüş gibidir. Her kim de bir insanın (hayatını kurtararak)*

¹⁰ Bkz. Kur'an-ı Kerim, el-Hucurat 49/13.

¹¹ Kur'an-ı Kerim, er-Rum 30/22.

¹² Kur'an-ı Kerim, el-Mümtahine 60/9.

yaşatırsa sanki bütün insanları yaşatmış gibidir."¹³ Bundan dolayı Kur'an-ı Kerim'in birçok âyetinde bütün insanlar barışa çağrılmakta ve barışın önemine vurgu yapılmaktadır. Konuyla ilgili âyetlerden bazıları řu şekildedir:

*"Ey iman edenler! Hep birden barışa girin. şeytanın adımlarına uymayın. Çünkü o sizin apaçık düşmanınızdır."*¹⁴

*"Allah ve O'nun Resulüne itaat edin, birbirinizle çekişmeyin. Sonra korku ile zaafa düşersiniz de kuvvetiniz elden gider. Bir de sabredin, çünkü Allah sabredenlerle beraberdir."*¹⁵

*"Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle dövüşürse aralarını bulup barıştırın. Onlardan biri diğerine karşı hâlâ tecavüz ediyorsa, Allah'ın emrine (barışa) dönünceye kadar o tecavüz eden grupla çarpışın. Bundan vazgeçerlerse ikisinin arasını adaletle düzeltin ve âdil olun. Çünkü Allah adaletli olanları sever."*¹⁶

Bu ve daha başka âyetlerde¹⁷ de görüleceği gibi, insanlar ve toplumlar arasında barışı temin etmek, Müslümanlar üzerine bir görevdir. Nitekim bir başka âyette bu husus řu ifadelerle belirtilmektedir:

*"Sizden hayıra çağırın, iyiliği emredip kötülükten sakındıran bir topluluk bulunsun. İşte onlar, kurtuluşa erenlerdir."*¹⁸

BİRLİĞİMİZİN KÖKLERİ AZAMI MÜŞTEREKLERİMİZE DAYANIR.

Müslümanlar arasında mezhep ya da etnik köken farklılığı bir çatışma sebebi olamaz. Çünkü Müslümanlar arasında *asgari müşterekler* değil, birlikteliği sağlayacak ve her türlü çatışmayı ortadan kaldıracak şekilde *azami müşterekler* vardır. Bu azami müşterek noktalarını koruma konusunda azami hassasiyetin gösterilmesi insani ve dini bir zorunluluktur. Müslümanlar arasında bizim farklılığımız *usulde* değil, yorumdadır. Dinin usulünde, yani iman esaslarında bütün mezhepler görüş birliğine sahiptirler. Farklılıklarımız ayrılıklarımız değil, zenginliklerimiz olarak görülmelidir. Hepimiz bütün renkleriyle bir halının ya da kilimin desenindeki çizgi ve motifler gibiyiz. İttifak noktalarımız gündemde tutulmalıdır. Bu konuda siyaset, ilim, fikir ve kanaat önderlerine tarihi sorumluluk düşmektedir. Özellikle basın yayın organları bu ateşi yükseltmede değil, aksine düşürmede rol oynamalıdır.

¹³ Bkz. Kur'an-ı Kerim, el-Maide 5/32.

¹⁴ Kur'an-ı Kerim, el-Bakara 2/ 208.

¹⁵ Kur'an-ı Kerim, el-Enfal 8/46.

¹⁶ Kur'an-ı Kerim, el-Hucurât 49/ 9.

¹⁷ Bkz: Kur'an-ı Kerim, Nisâ 4/ 58, 114, 128; Enfal 8/ 1, 60-61; Hucurat 49/ 10.

¹⁸ Kur'an-ı Kerim, Âl-i İmran 3/ 104.

İslam ‘hoşgörü’ dinidir. İslam düşüncesinde *hoşgörü*, inanışların, fikirlerin ve uygulamaların konuşulmasında, tartışılmasında ve gerekiyorsa uygulanmasında ikna etme yönteminden ayrılmamak veya en azından ayrılmamaya azami ölçüde dikkat sarf etmek demektir. Türkçede kullanılan hoşgörü sözcüğü, Batı dillerinde kullanılan tolerans teriminin anlam alanından farklılıklar taşır. Her ne kadar *ötekine katlanma* anlamına gelen toleransın anlamlar dünyasında hoşgörü varsa da bu İslami literatüründe kullandığımız *tesâmuh* sözcüğünün anlamını tam olarak yansıtmaz. *Toleransta tekebbür, ikrah ve kabullenmemeye rağmen katlanma; hoşgörü de ise içten bir kabullenme ve ikna vardır.*

İşte İslam Dünyasının yüz akı ünlü Müslüman kelimacı İmâm-ı Mâtürîdî gibi âlimlerin temsil ettiği kapsayıcılık fikri ve hoşgörü ahlakı, gücünü böyle bir özgürlükçü teolojiden alır. Bu bakış açısı sadece gayr-i Müslimlere değil, İslam toplumlarında yaşayan ama farklı İslam yorumunu benimseyen kimseler için de geçerlidir. Bunun için ‘*ehl-i kible tekfir edilemez*’ denilir. Çünkü ‘*hoşgörü*’ kavramının özünde, *her ne kadar ‘öteki’ benden farklı düşünüyorsa da ben önyargısız olarak onun farklı olan ontolojik varlığını benimsiyorum ve onun ahlaki sorumluluğunu üzerime alıyorum düşüncesi vardır.*

İslam’ın zengin entelektüel geleneği “*öteki*”ni bir realite kabul edip “*ötekileştirmeden*” onunla kendi anlam çerçevesinde ilişki kurmayı, onu kendi beyanıyla esas alıp konuşmayı temel alır. Burada ‘*öteki*’ konumunda olan kimselerin kendilerini nasıl tanımlıyorlarsa öyle tanımlamayı önceler. İnsan ve grupları kendi beyanlarının dışında adlandırma, çoğu zaman dışlama, aşağılama, tahkir etme gibi tanımlayıcı dil kullanmaya götürür ki, böyle bir davranış İslam’la asla bağdaşmaz. Bu açıdan olaya bakıldığında İslam, kendi içinde kapalı bir gelenek halinde tezahür etmez. Eğer aksi olursa, İslam dar ideolojik kalıplar içerisine sıkıştırılır ve böyle bir bakış açısında ötekini içten samimiyetle kabullenme değil, ‘*ötekileştirme*’ anlayışı çıkar. Din doğmalaştırıldığı için de içe kapanma beraberinde dışlamacı İslam yorumunu ve anlayışını getirir. İşte İslam dünyasında bütün fırkaların ortak İslam zemininde buluşmaları iddiasına rağmen, maalesef *dışlamacı İslam* yorumunu benimseyen *neo-hârici* akımların arka planında böyle bir yaklaşım yatar.

İslam, farklı kültürlerin bir arada yaşamasından yana bir rahatsızlık duymaz. Bunun en iyi ve görünür laboratuvarı, İslam coğrafyalarıdır. Çünkü bu topraklarda asırlar boyu; İsevisi, Musevisi, Zerdüştü, Kıpti’si vb. bilimum farklı din, felsefi inanç ve kültürlere mensup insanlar iç içe barış içerisinde yaşamışlardır. Bütün bu farklılıklar temelinde oluşturulan toplumların dokusu, asla çatışmacı ve ayrıştırıcı olmamış, aksine, her bir kültür deseni, İslam medeniyetinin inkişafında düşünce verimliliğinin yegâne unsuru olmuştur. Çünkü dinamizm, biraz da farklı olanla sağlanır. Düşünceye sürekli bir istikrar, durgunluğu getirir. Bu nedenle aklın, fikir üretme yönünden geliştirilmesi gerekir. Nitekim İmâm-ı Şâfiî bir mısraında: “*Ben, (akmayan) durgun suların bozulduğunu (kokuştüğünü) bilirim/Ama su akarsa temiz*

ve güzel olur"¹⁹, demektir. O, âtil duran aklı ve düşünceyi kokuşmuş suya, işlevsel hale getirilen akıl ve düşünceyi de akar suya benzetmiştir. Bu açıdan meseleye bakacak olursak, nasıl ki bir insanın kendine özgü karakter farklılığı varsa²⁰, insan ürünü olan medeniyetlerin de dokusal anlamda farklılaşması gayet doğal karşılanmalıdır.

Yaşadığımız yüzyılda maalesef, doğrudan medeniyetler arasında değil ama medeniyetler üzerinden yürütölmeye çalışılan bir çatışmadan söz edebiliriz. Bu çatışmanın baş aktörleri arasında küreselleşmenin aktörleri durumunda olan büyük güçler yer almaktadır. Onlar, sadece İslam Dünyasında değil, bütün "güney" ülkelerinde de güç merkezli hegemonyalarını sürdürmek istemektedirler. Meseleye İslam Dünyası açısından bakacak olursak, Müslümanların birlikteliği karşısında global güçler, bütün hesaplarını yeniden gözden geçirmek zorunda kalacaktır. Çünkü medeniyetler arasında güç dengesini ancak, adalet temelli etkileşim ve ilişkiler gerçekleştirebilir. Eğer topyekûn İslam dünyası blokları arasında siyasi, harsî, içtimai, fikrî vb. alanlarda bir dayanışma ve bütünleşme olursa, bu bütünleşme coğrafyalarımız üzerinde kötü niyet besleyenlerin projelerini yeniden gözden geçirmelerini gündeme getirecektir. Bu durumun çözümü, sosyal ve toplumsal hayatın her alanında tam bağımsızlık ve güçlü olmaktan, bilinç ve bilgi düzeylerini artırmaktan geçmektedir. Ne zaman ki halklarımız etraflarında olup-bitenleri fark etme bilincine ulaşırlarsa, ortak coğrafyamız üzerinde yürütölen bütün emperyalist oyunlar bozulacaktır.

İslam coğrafyalarında sömürgeci güçlerin bize dayattığı 'çatışma' temelli fikri ve kültürel yapıya nasıl direneceğiz? Bunun yolu ve yordamı, Batı düşünce yapısını iyi kavramak, Batı'nın zaaf noktalarını deşifre etmek ve alternatif projeler ortaya koymaktır. Eğer biz, düşünce planında Batı'nın açmazlarını ortaya çıkarabilirsek sadece İslam dünyasında değil, Batı toplumlarının merkezinde de adalet ve hakkaniyete dayalı söylem, anlamlar haritasını değıştirecektir. Yaşadığımız yüzyılda 'seküler' bir öz taşıyan Batı toplumları kendi medeniyetlerinin ürettiği 'hastalıklardan' büyük bir sıkıntı duymaktadır. İslam dünyasının maddi anlamda güçsüzlüğüne rağmen, bizde hoşgörü, açıklık ve değerler çizgisi daima yukarı doğru çıkarken, Batı'da bu çizgi sürekli bir düşüş göstermektedir. Olaya, mantıksal açıdan yaklaşmak gerekirse, biz ne Batı ülkelerine bir alternatif ve ne de Batı ülkelerinin bize alternatif olmasını istiyoruz. Aksine biz, sadece kendimiz olmak noktasında 'medeniyet özgürlüğü' istiyoruz. Bugün, entelektüel düzeyde Doğ-Batı kültür ve düşüncesine aşına olmuş ve kendi medeniyet evreninden beslenen ve seslenen entelektüellerimize büyük ihtiyaç duyulmaktadır. Bir iletişim çağında yaşıyoruz. Bilgi ve insana ulaşmanın hızı oldukça artmıştır. Bu avantaja ek olarak, Batı'da

¹⁹ Şâfiî, Muhammed b. İdrîs, *Divân*, Beyrut, 1974, s. 26–27.

²⁰ Kur'an-ı Kerim, el-İsra 17/84.

yaşayan İslam dünyasının yetiştirdiği ilim ve fikir adamlarına da büyük görevler düşmektedir. Nasıl ki Amerika'da ve Batı ülkelerinde farklı din, kültür ve medeniyetlere mensup halkların lobileri varsa, işte bunlar gibi, oralarda da İslam dünyası ile dayanışma lobileri oluşturabilir.

DİYALOG'TAN NE ANLAMALIYIZ?

İslam dini, gerek aynı dine mensup olanlar ve gerekse farklı dine mensup olanlar arasında tanışma, diyalog ve tanıtma gibi faaliyetlere soğuk bakmaz. Bu konuda gerek Kur'an'dan ve gerekse sünnetten çıkarabileceğimiz birçok delil vardır. Ayrıca, Müslümanların tarihinde gayr-i Müslimlerle yapılan tanıtma, müzakere ve tartışma örnekleri de mevcuttur. Dolayısıyla, burada Müslümanlar arasında tartışma, "diyalog"un bizzat kendisinde değil, bu kavramın farklı dini dünyalarda *misyon* amaçlı kullanımından dolayı soğuk bakışa dayalı tartışmalar yaşanmaktadır. Bugün Irak'da yaşanan bırakın dinler arası diyalogu, aynı dine mensup olan Müslümanlar arasında bile diyalog uçup gitmiş, Müslümanlar bu diyalog eksikliklerinden dolayı ateş çemberinin içinde acılar çekmektedirler. Belki de bugün en çok diyaloga, aynı dine inanan Müslümanlar daha çok muhtaçtırlar. Her Müslüman şunu çok iyi bilmektedir ki, gerek farklı din ve gerekse farklı medeniyetlere mensup kimseler arasında yapılacak diyalog ya da ittifaktan en çok onlar istifade edecektir. Çünkü biz Kur'an'da en güzel bir şekilde mücadele etmekle emrolunduk: "*(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz senin Rabbin kendi yolundan sapanları en iyi bilendir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir.*"²¹ Eksiklik ilke açısından dindarlar ya da medeniyetler arası diyalogda değil, Müslümanların bu diyaloga yeterince hazırlanmamış olmalarında ve gerekli ilgiyi göstermemelerindedir. Maalesef dinler arası karşılaştırmalı inceleme ve araştırma çalışmaları İslam dünyasının ilim havzalarında oldukça zayıftır. Batı ülkelerindeki din gerçeğine ve diğer dini mezheplere önem vermek, İslam ülkelerinde yetersiz ve hatta yok gibidir. Hatta gerek ilahiyat ve din eğitimi veren ve gerekse diğer ilmi kurumlarımızda, dinler arası diyalog toplantılarında müzakere yapabilecek üstün yetenekli İslami alanda mütefekkir insan yetiştirme ideali ve projesi ciddi anlamda gözlenmemektedir. Hâlbuki Hıristiyan teoloji fakültelerinde '*misyonerlik*' bölümleri tamamen bu işle ilgili eğitim ve öğretim yapmaktadır.

Bugün bizim açımızdan diyalog çabalarında dikkat çekici bir eksiklik vardır. Bu eksiklik iki taraf arasındaki dengesizliktedir. Hıristiyanlık mesajını iletmede devlet olmuş (Vatikan) Kilise'nin siyasi ve iktisadî alanda büyük bir güç olan nüfuzunu kullanarak misyon mücadelesini sürdürürken, bütün maddi güç dayanaklarından yoksun İslam ise, bizatihi kendi başına manevi gücüyle bütün

²¹ Kur'an-ı Kerim, en-Nahl 16/125.

kıtalarda zaferler gerçekleştirmektedir. şunu asla akıldan çıkarmayalım ki, İslami ilim kuruluşları diğer din mensuplarıyla diyaloga g yetirebilecek limler hazırlamaya önem verirse, İslam bu alanda her zaman zaferler elde edebilir. nemli olan Müslümanların kendisine güvenmesidir. Dolayısıyla, nasıl ki Hıristiyan dünya ‘*diyalog*’ toplantılarını misyonerlik faaliyetlerinin bir gereği olarak görüyorlarsa, biz de diyalog toplantılarını *birbirimizi tanıma* ve dünyada barışı yayma faaliyetlerinin bir parçası olarak görmeliyiz.